

Po »špežo« v staro Gorico

Ambrož Vuga

»Stara Gorica umira.« »To mesto nazaduje.« »Mladi se izseljujejo.« »Postalo je mesto duhov.« »Tam (in ne tu) se nič ne dogaja.« »Kej češ delat v Gorici?« in podobne izjave lahko slišimo od prijateljev, znancev, ko beseda nanese na staro Gorico. Spomnimo se, kakšna je ostala v naših spominih. Te so v veliki meri izoblikovala sobotna nakupovanja v Raštelu, Štandi, na Korši, sejem sv. Andreja. Kaj vse smo nekoč čez mejo nakupovali, od kdaj ne nakupujemo več, kako so se naše nakupovalne navade spremenile in zakaj? Pričujoči prispevek ponuja nekaj odgovorov na zgoraj navedena vprašanja skozi oči slovenskih trgovcev v Gorici.

ZGODOVINA IN TEORIJA

Na začetku preletimo nekaj mejnikov oz. pomembnih letnic, ki določajo mejo in trgovinsko dejavnost zahodnega slovenskega ozemlja. S podpisom pariške mirovne pogodbe po drugi svetovni vojni leta 1947 se vzpostavi Svobodno tržaško ozemlje. Le-to, razdeljeno na cono A pod zavezniško upravo in cono B pod jugoslovansko, obstaja do 1954, ko je bila s podpisom Londonskega memoranduma cona A dodeljena italijanski, cona B pa jugoslovanski civilni upravi. Čeprav jugoslovanska zahodna meja s strani Italije še vedno ni bila priznana *de iure*, to ni pomenilo, da ni delovala *de facto*. V kakšnem smislu? Meje smo do vstopa Slovenije v Evropsko unijo oz. do vstopa v šengensko območje dojemali kot pregrade, bariere, ločnice med narodi, državami. Z evropskimi integracijami in procesi globalizacije pa meje padajo, se brišejo (najprej fizične, kasneje v glavah). Mejno območje se začenja razvijati, vrednost zemljišč raste, periferija postaja središče, vzporedno s tem se država decentralizira. Mesta ob meji se začenjajo združevati, ljudje hodijo iz ene države v drugo na delo, na zabavo, v »šoping«¹. Prost pretok kapitala, storitev, ljudi in blaga so štiri svoboščine, ki nam jih prinese EU. Srednja in Vzhodna Evropa (SVE) opisano občuti šele po 1989 in padcu berlinskega zidu, predvsem pa po 2004 z vstopom v EU. Vzemajoč v obzir našo zahodno mejo pa bomo razumeli, da delovanje meje razumemo kot podpis in realizacijo naslednjih sporazumov: Videmski iz leta 1955 je omogočil obmejnemu prebivalcem prečkanje državne meje s prepustnico štirikrat mesečno na

maloobmejnih prehodih. Istega leta sta bila med državama podpisana dva sporazuma o lokalni trgovinski menjavi blaga obmejnih območij Goriške in Videmske pokrajine z okraji Nova Gorica, Sežana, Tolmin ter Tržaške pokrajine z okraji Nova Gorica, Koper, Sežana, Buje. Davki za to blago so bili nižji kot za davke iz drugih delov Jugoslavije, nastalo je veliko podjetij, ki so se ukvarjale z import – export dejavnostjo. Z današnjega zornega kota lahko te sporazume s sredine 50. let razlagamo kot proto-prosti pretok oseb in blaga. Države na drugi strani železne zaves, ki so bile delegirane iz Moskve so morale na ta trenutek čakati do padca berlinskega zidu. Železna zaves, meja med takratno vzhodno in zahodno Evropo je res potekala od Baltika do Trsta, v jugoslovansko – italijanskem Goriškem primeru pa je bila izjemno prozorna in propustna. Delovanje oz. namen meje² zatorej v našem primeru lahko že od 50. let dojemamo ne samo kot razločevanje in vzpostavljanje različnih identitet, temveč – in s tem se razlikujemo od ostale SVE – tudi kot povezovanje. V Goriškem primeru meja ni samo povezovala ljudi in bila inhibitor gospodarskega razvoja obmejnih regij, predvsem Italije (zaradi manka blaga v Jugoslaviji), temveč je povzročila, da je njena ukinitve leta 2004, še prej pa osamosvojitve Slovenije, pretehtala v prid gospodarskemu razvoju mlajšega mesta. Z vidika obeh mest tako mejno kot brezmejno stanje ni dalo enakomernega razvoja obeh polovic hkrati, daljnoročno pa menimo, da je idealna samo *win-win* situacija.

1 Kako oz. od kdaj, zakaj rečemo, da gremo: po špežo, v trgovino, v štacuno, v (ime trgovine, nakupovalnega središča), v šoping? Morda se na Goriškem beseda šoping začenja širše uporabljati z odprtjem »Šoping centra«, ki se je nahajal v stavbi današnje RRA Severne Primorske v Vrtojbi.

2 Meje lahko razdelimo na 3 različne tipe: razumemo jih lahko kot meje (boundary) – demarkacijske črte med dvema državama, mejišče (frontier) – območje okoli meja ter mejnike (border) – ožje območje.

Prodaja danes vedno bolj strateške dobrine sosednji državi je bila nekoč enako prej izjema kot pravilo v evropskem merilu: voda se je z zajetja Mrzleke začela dobavljati italijanski Gorici po sporazumu podpisanem leta 1957.

Kot posledica Helsinške sklepne listine o varnosti in sodelovanju v Evropi iz leta 1975, ki je začrtala meje med državami tam, kjer so potekale po drugi svetovni vojni, sta Italija in Jugoslavija podpisali Osimski sporazum, ki je dokončno formalno začrtal mejo. V sporazumu sta določili nekaj projektov, ki bi spodbudili gospodarsko sodelovanje. Leta 1981 je bil odprt mednarodni mejni prehod prve kategorije Vrtojba. Avtocesta je povezala območja oddaljena 25 km v notranjost Italije do Gorice in kasneje z notranjostjo Slovenije. Leto poprej je bil na Erjavčevi ulici v Novi Gorici odprt maloobmejni prehod samo za pešce. Cesta iz Solkana čez Sočo v Goriška brda odprta leta 1985 po delu italijanskega ozemlja je enako rezultat Osima in kaže na dobro sodelovanje obeh držav. Zgodovino, ki se v našem

primeru konča leta 1991, priključimo sedanjosti z največjo širitvijo EU ter vstopom v šengensko območje leta 2007.

STRUKTURA KUPCEV IN KONKURENCA

Gorica, nekoč cvetoče trgovsko mesto, je v zadnjih nekaj desetletjih šla skozi različne razvojne faze. Kako so te vplivale na samo mesto, trgovanje, strukturo kupcev, njihove navade in trg smo povprašali nekaj slovenskih trgovcev³. S ščepcem soli lahko situacijo posplošimo na celotno mesto. Simon Kosič, trgovec z obutvijo in športnimi izdelki ocenjuje, da danes 40 % njihovih gostov predstavljajo Slovenci, 60% pa Italijani, odvisno od trgovine. O navadah njihovih kupcev ocenjuje, da »npr. tukaj (v Gorici op.a.) so navajeni prit tudi iz Slovenije, iz Maribora, iz Celja, iz Ljubljane in ob sobotah imamo veliko, pretežno Slovence,« ki imajo navado, da se še vedno vračajo. Za nekatere družine je nakupovanje v Gorici postalo tradicija, ki se ni prekinila. »Ja, že generacije, jaz se spominjam

3 Intervjuje, katerih del smo uporabili v tem članku, smo izvedli junija in julija 2011 z namenom predstavitve Osima na Goriškem na poletni šoli Regionalizacija v globaliziranem svetu: Łódź, Poljska v juliju 2011.

še *none, mame, hčerke*.« To pripisuje prikupnosti majhnega mesta in raznovrstnosti blaga, ki v Sloveniji še ni dosegljivo. Za Slovenijo meni, da ima veliko trgovskih verig s cenejšim in manj kvalitetnim blagom. Veliko v Italiji priznanih znamk, pa v Sloveniji niti ne poznamo. V zadnjem času opažajo, da se vračajo Italijani, ki so nekaj časa nakupovali v drugih trgovinah oz. izven Gorice, kar pripisujejo propadli konkurenci. Na splošno v trgovini opažajo, da veliki trgovski centri po dveh, treh letih niso več aktualni, kupci pa se počasi vračajo nazaj v tradicionalne trgovine, kjer jim prodajalke lahko svetujejo in se zato počutijo kot doma. Pravi, da imajo veliko kupcev, ki se vračajo že leta in leta. Poznajo njihove želje in okuse, prodajalke jim zato lahko takoj svetujejo, kaj bi jih zanimalo in kaj ne. Marjan Terpin, trgovec s kmetijskimi stroji ocenjuje, da v njihovi trgovini v Gorici predstavljajo 70 % - 75 % slovenski kupci, ostalo Italijani, tradicionalno pa so od vedno izvozno usmerjeni na slovenski in bivši jugoslovanski trg. Kot trgovci, ki ne skrivajo slovenstva, niso zaznali upada italijanskih kupcev, prej obratno, pravi, za razliko od Koroške. Zlatar Aleš Šuligoj opaža, da manj kupujejo nakit mlajši kupci. V branži je velika konkurenca tako v Gorici kot v Trstu. Dve tretjini jih bo moralo zapreti trgovine, pravi saj je za mesto s 35.000 prebivalci preveč zlatarn (17) in zato težko živijo. Finančna kriza in manjša kupna moč jih je zelo prizadela, saj se ljudje v stiski najprej odpovejo luksuzu. Nekoč so v zadnjem mesecu leta prodali največ, danes pa pravi, da je december propadel. Največ prodajo za cerkvene praznike (obhajila, birme...) po veliki noči od polovice aprila do polovice junija. Denar za darila se razporedi na več delov, ljudje kupujejo računalnike, telefone, grejo na potovanja. Nekoč je povprečen nakup veljal od 150.000 do 200.000 lir (75 do 100 evrov op.a.), danes pa je 50 eur že veliko.

UMETNI IN PROSTI TRG

Ko je bila še Jugoslavija, pripoveduje Kosič, so ljudje bežali čez mejo v Italijo, da bi dobili boljše izdelke. Zaslужek je bil takrat lažji, danes je večja konkurenca tudi čez mejo in kupna moč v Italiji se manjša.

Največje prelomnice pri upadu trgovanja določajo razpad Jugoslavije in ustanovitev Slovenije in Hrvaške. Kosič za še večjo prelomnico določa leto 2000, ko pravi, da se je spremenila svetovna gospodarska situacija, največja mejnica pa je vsekakor leto 2007/8 in svetovna gospodarska kriza.

Po osamosvojitvi Slovenije je Kosič pri slovenskih kupcih opažal spremembe nakupovalnih navad. Pravi, da so kupovali po več parov naenkrat cele družine, vsi, od prvega do zadnjega. To je opažal do pred dvemi, tremi leti kar pripisuje velikemu gospodarskemu vzponu Slovenije po osamosvojitvi in koncu z globalno finančno krizo. Ljudje so brez velikih pomislekov porabljali denar in kupovali, kar primerja z veliko evforijo. Za Slovence pravi, da so bili najboljši klienti, Goričani pa so bili pri nakupih zelo previdni. Slovenec je prišel v trgovino, si 5 minut izbiral, kupil 2 para in šel. Najbolj znani so bili po hitrem nakupovanju Ljubljanci, tudi njihove navade so se korenito spremenile.

Nadaljuje, da so bili Gorica, Trst, Trbiž zaradi meje privilegirani napran drugim delom Italije. Trg je bil umeten in o lojalni konkurenci ne moremo govoriti. Spominja se, da so ob sobotah pri blagajni »lomili škatle«, ni jih bilo konca, tako dobro je šel posel. Trgovino so odprli tudi v večjem nakupovalnem centru v Novi Gorici, v katerem italijanski kupci predstavljajo 40 % vseh klientov in katerega obiskuje veliko njihovih kupcev. Ženske kupujejo v obeh trgovinah, moški pa samo v Gorici.

Terpin z vidika trgovca s kmečkimi stroji, ki je prodajal 90 % - 95 % na jugoslovanski trg, določi največjo ločnico v leto 1982, ko pravi, da je Jugoslavija zaprla zahodno mejo. Prečkanje in kupovanje (razen za tiste s prepustnico) je bilo praktično onemogočeno. Takrat so čez noč izgubili 70 % klientov, od 12 trgovcev s kmečkimi stroji v Gorici sta preživela dva, trije. Položaj se je izboljšal s carinskimi skladišči (magazino doganale), še bolj pa z nastankom novih držav na območju Jugoslavije. Po letu 1991, ko je nastala svobodna trgovina tudi v Sloveniji, so se morali spremeniti v grosista, veletrgovca, ki je imeli zastopstva, če so hoteli preživeti. Od takrat so v Gorici praktično edini v tej branži. Kaj pa šengen? V preteklosti so en dan pripravljali blago, drugi dan je le-to stalo na carini, šele tretji dan je kamion odpeljal. S šengenom se proces bistveno skrajša. Trgovec telefonira iz Ljubljane, za eno, dve uri že ima doma stroj. Kaj pa leto 1991? Nekateri, ki niso dobro poznali politike, pravi, so mislili, da bo takrat še ena velika kriza. Razlagal jim je, da temu ne bo tako in da se je svet obrnil. Na slovenskem trgu za časa socializma ni bilo blaga, zato so Slovenci množično hodili po nakupih v Gorico. Vsako soboto so iz Ljubljane prišle kolone avtomobilov. Šoping centri (zaradi vrste izdelkov) ne vplivajo na njihovo poslovanje.

Šuligoj poroča, da je bila rast do 1991 zelo visoka, saj v Jugoslaviji ni bilo blaga. V njihovo zlatarno so hodili celo iz Beograda. Denarja ni bilo dosti, nadaljuje, je bilo pa veliko kupcev, tako da se je posel razvijal odlično do 1991. Višek so občutili v letih 1985-88. Po osamosvojitvi Slovenije so zaznali upad kupcev (predvsem iz drugih delov Jugoslavije: Bosne, Hrvaške, Črne gore, Srbije), Slovenci pa so še vedno kupovali, saj se je splačalo zaradi davčnih ugodnosti. Po 2004 so doživeli upad posla, z vstopom Slovenije v šengensko območje pa so pričakovali njegovo izboljšanje (odprava kontrol na mejah, prehod na Erjavčevi so odprli za avtomobile). Vendar se položaj ni izboljšal. Ker je njihova trgovina v centru Gorice, so zelo občutili zaprtje parkirišča na Travniku ter tunela pod gradom. Na negativno poslovanje so vplivali tudi šoping centri, ki prodajajo izdelke nižje in srednje kakovosti. O centrih med drugim pove to, da je misliti, da je parkirno mesto blizu trgovine iluzija, saj se je do nje potrebno sprehoditi ravno toliko, kot če bi parkirali v mestu malo bolj daleč. Slovensko narodno zavest pri strankah v Gorici je občutili le še pri starejših, mlajši ne vejo, da v zlatarni govorijo tudi slovensko. Pravi, da so do leta 1991 oziroma do leta 2000 bili splošno znani kot Slovenci.

POCENI BLAGO IN ZASPANO MESTO NA ROBU EVROPE

Poceni blago je običajno označeno kot »kitajska roba«. Izdelki srednje in nižje kakovosti delajo trgovcem preko konkurence največ preglavic. Kosič opaza, da se proizvajalci, trgovci in kupci počasi vračajo s tega trga in od teh izdelkov k tistim, ki so običajno dražji, evropski, ampak zaradi tega bolj kvalitetni.

Za vstop Slovenije v EU Kosič meni, da so ga pričakali premalo pripravljeni. Italijani so opozarjali Trst in Gorico, naj se pripravijo konkurirati Vidmu in ne Sloveniji, saj je zaostala, in ne bo konkurenčna,

danes velja ravno nasprotno. Projekti za gradnjo nakupovalnega centra so bili v Gorici aktualni še preden se je gradilo center v Palmanovi, dejansko sta bila dva projekta, ki sta iz različnih razlogov padla v vodo. Tudi projekt o izgradnji podzemne garažne hiše na Travniku v Gorici je propadel. Celotno mesto bi tako lahko bilo en sam šoping center. Terpin ocenjuje, da Gorica, ki je obrobno mesto in v italijanskem merilu zelo nepomembno nazaduje, ljudje imajo na razpolago boljše storitve čez mejo (npr. pooblaščen avto servise). Meje v glavah padajo, imamo isto valuto kar omogoča lažje nakupovanje v Sloveniji. Tudi po bencin in v gostilne hodijo Italijani množično v Slovenijo. Pri Terpinu manjši del predstavlja tudi blago z vzhoda. To je običajno manj kvalitetno, znajo pa Kitajci narediti tudi kakovostne izdelke. Za Kitajsko pravi, da zaradi poenostavitve pod Kitajsko smatrajo tudi Malezijo, Filipine, Korejo.

ZAKLJUČEK – NOV ZAČETEK?

Trije trgovci v različnih branžah, podobna opažanja in usode. Bralec je morda obudil spomine na zlate čase jugoslovanskega in zgodnjemoslovenskega konzumizma. Časov, ko smo nakupovali na veliko in morda nepremišljeno, je za velik del Slovencev konec. V »šoping« centre, pravijo trgovci, se ljudje hodijo vedno več samo še sprehajat. Kavarne in bari so vedno bolj prazni. Revščina in blišč. Dve nasprotji, ki prehajata ena v drugo in nazaj. Simbol prehajanja, mostov, povezovanja in združevanja je rimski bog Janus, ki z enim obrazom zre naprej, v prihodnost, z drugim pa v preteklost. Seveda ga lahko postavimo tudi na mejo, npr. na konec Erjavčeve, pod eno skupno streho dveh držav. Zgornji oris situacije nam je lahko pobuda za aktivnejši magnetni začetek delovanja meje (od dušenja različnosti preko toleriranja drugačnosti do Janusove vloge) z ljudskega, ne bruseljskega vira. Lahko bi začeli že januarja. ♦

Prispevke, komentarje na članke in odmeve na temo
lahko pošljete na elektronski naslov

revijadhg@yahoo.com

in s tem sodelujete pri naslednji številki revije RAZPOTJA.